

השתלמות בנושא:

מפריד ועד ימינו: המעשה הטיפולי בגישות העכשוויות בפסיכואנליזה

התוכנית נבנתה על ידי ד"ר אליאן זומרפלד

מטרת ההשתלמות היא לאפשר למשתתפים לחזור ולעיין ביסודות התיאורטיים של הזרמים המרכזיים בפסיכואנליזה בת זמננו ובנגזרות הפרקטיות שלהם בטיפול באוריינטציה פסיכואנליטית. בכל אחד מהזרמים נתוודע אל הנחות היסוד והעקרונות של הגישה הטיפולית, מהם הממדים המרכזיים המשמשים להמשגה ולהבנה של מקרה, העמדה הטיפולית המתבקשת וההתערבויות הנובעות מהגישה, וכיצד מתחוללים שינויים לפי גישה זו. מסלול זה יאפשר לחשוב על הייחודיות של כל גישה וכן לערוך ניתוח השוואתי של ההבדלים בין הגישות.

אשכול 1: פריד

מרצה: ד"ר שרון שטרית

הקדמה לפריד - המצאת הלא מודע והעמדה הנפשית להקשבה לתדרי הלא מודע

לב התיאוריה הפסיכואנליטית הוא הלא מודע, זו ההמצאה של פריד. המהפכה הקופרניקאית של פריד הינו הגילוי שהאדם הוא לא האדון בתוך נפשו, לא זה שמוכיל את חייו, אלא יש כוח אחר שמהווה את ההשפעה העיקרית על מהלך חייו - הלא מודע. ציר אחד של המפגש יעסוק, בעקבות פריד, בהקשבה ללא מודע, לתדרים של הלא מודע, ובגילוי האופנים בהם הוא מתגלה. שהרי הוא תמיד מופיע בהסוואה, בתחפושת ואף פעם לא באופן ישיר. נעקוב אחר תצורות הלא מודע: חלומות, סימפטום, העברה, פליטות פה, השלילה, אסוציאציות חופשיות. ציר שני של המפגש מתייחס לממד הרחב יותר של הפרויקט האנליטי; התיאוריה הפסיכואנליטית היא לא רק שיטת טיפול אלא תיאוריה על טבעו של האדם ועל האנושות. המסע הפסיכואנליטי הנו מסע לחקירת נפש האדם, ניסיון להמשיג ולפענח את האופן בו נפש האדם פועלת, מה העקרונות המנהלים אותה, מה הם הכוחות הפועלים בה, מה המבנים המאפיינים וכו'. המאמרים עליהם אדבר מתייחסים להקשבה ללא מודע ומספרים גם על טבעה של הנפש. מתוך התפישה אותה אנו מחזיקים על הנפש, התיאוריה של הנפש, משתמעת גם טכניקה טיפולית. בחלק הראשון של היום נקרא מתוך המאמר 'עצות לרופא על הטיפול הפסיכואנליטי' (1912), פריד עסוק במאמר זה בניסוח העמדה הנפשית של המטפל הדרושה על מנת לקלוט את התדרים של הלא מודע ומנסח עקרונות מנחים לתנאים בהם הלא מודע יכול להתגלות. נדבר על עמדת הקשב המרחף של המטפלת, על כלל האסוציאציות החופשיות ועל מבנה הנפש על פי פריד. המפגש ילווה בדוגמאות קליניות והתיאוריה תילמד מתוך חיבור לקליניקה, לרבות הקליניקה הציבורית. משתתפים יוזמנו להביא דוגמאות מהעבודה שלהם.

בעקבות הלא מודע - השלילה וכמה חילים על נרקסיזם

בעקבות הלא מודע, נקרא מתוך מאמר השלילה (1925). השלילה, תצורה של הלא מודע; דרך השלילה יכול האדם לתת ביטוי למחשבות, רגשות שהיו מודחקים עד כה ובו זמנית גם לדחות אותם. נכיר את המנגנון הנפשי בבסיס השלילה ובהקשר זה נכיר משהו מהנרקסיזם ואופן פעולתו בנפש ובטיפול.

הקשבה להתערבויות שלנו והתפתחות בטיפול

כיצד אנחנו יודעים שההתערבות שלנו "נכונה" או "שגויה"? נקרא מהבניות באנליזה (1937), במאמר זה פריד נותן לנו כלים להקשיב לפירושים שלנו, להתערבויות שלנו, לדעת לזהות האם אנחנו בכיוון מבחינת העבודה הטיפולית. נדבר על מטרת הפסיכואנליזה לפי פריד, כיצד אפשר לראות התפתחות בטיפול, אתייחס למושגים כמו אמת נפשית, פירוש, סימפטום והעברה.

אשכול 2: קליין וממשיכיה

מרצה: גב' רות וינברג

נקודות מרכזיות בהגותה של קליין - חלק א'

ההרצאה תעסוק בהתבוננות של קליין על התפתחות הנפש, התנועה בין העמדות הסכיזופרנואידית והדפרסיבית, ביטוייה של הפנטזיה הלא מודעת בנפש ובטיפול.

נקודות מרכזיות בהגותה של קליין - חלק ב'

בהרצאה זו נעסוק בדרך המוות וחשיבותה של החרדה, בהתפתחות ובפתולוגיה.

טכניקה קלייניאנית

ההרצאה תתייחס לעבודה בתוך ההעברה, פירושי העברה, וטכניקות שפותחו על ידי ממשיכי קליין שעבדו עם מטופלים קשים - בטי ג'וזף, ג'ון שטיינר, וכן עבודתה של אלווארז כמוסיפה את הממד ההתפתחותי בעבודה.

אשכול 3: ביון

מרצה: מר רוני עמיאל

באשכול זה נכיר את וילפרד ביון, ונפגוש את הגילויים המרכזיים שלו והנגזרות של אלה במעשה הטיפולי.

המיכל של ביון

מבוא לביון: רקע, מיקומו בהתפתחות החשיבה הפסיכואנליטית, מודל מארגן של רעיון המיכל ומושג ההזדהות ההשלכתית על פי ביון.

מבנה האישיות על פי ביון

ניעזר במאמרים של ביון: תיאוריה של החשיבה (1962) ואבחנת האישיות הפסיכוטית מן הלא פסיכוטית (1957) כדי לשרטט את חלקי האישיות השונים על פי ביון. על פי ביון בכל אישיות יש חלקים נירוטיים (בריאים), פסיכויים, פרוורטיים וכן הלאה. נתאר את התכונה המרכזית הקובעת את חלק האישיות והיא: היכולת לשאת תסכול.

המעשה הטיפולי - חיבורים והתקפות על החיבורים

דרך מאמרו: על היהירות (1957) והתקפות על החיבורים (1959) ננסה להבין איך מטפלים בגישה של ביון. נתאר את התהליך שעבר ביון מתפיסה קלייניאנית לקפיצה הקוואנטית שלו בתפיסת התפקיד של המטפל בקלייניקה. נראה איך ביון לומד מהטעויות שלו עצמו כדי ללמוד, ומכיר ב"טיפשותו" של המטפל.

אשכול 4: ויניקוט וממשיכיו

מרצה: גב' ענת שומן

ויניקוט הגדיר לראשונה את החוויה הסובייקטיבית כגרעין העצמיות האנושית ומיקם אותה בליבתה של ההקשבה והחוויה הפסיכואנליטית. חשיבתו פורצת הדרך השפיעה באופן עמוק על התאוריה והפרקטיקה הפסיכואנליטית, למן תפיסתו את טבע האדם כשואף לחוויה של התקיימות ממשית, חיה, תוך יצירה מתמדת של עצמו ושל עולמו מתוך נביעה פנימית, ועד למעשה הטיפולי שבתשתיתו חווית התמזגות ראשונית והתמסרות לחיבור של נפש בנפש, הנחוצה לשיקום רצף ה'היות' והנעת תהליכי החיאה וצמיחה בנפש.

בין רציפות לשבר ובין אחדות לנפרדות בהתפתחות חווית ה'היות'

ויניקוט מתאר את התפתחות העצמיות מתוך האחדות הראשונית אם-תינוק, כמסע מתלות מוחלטת לתלות יחסית, לקראת עצמאות ויכולת לשימוש באובייקט כנוכחות נפרדת המצויה מחוץ לגבולות האומניפוטנציה הינקותית. התפתחות זו תלויה בנכונותה ויכולתה של האם להתאמה והינתנות לחוויית העצמי המשתנה של תינוקה, על הציר של הזיה-אשליה-ממשות. כשל בהתאמה סביבתית קריטית זו עלול להוביל לפגיעה ברצף ה'היות' ולשברים בעצמי, שעומקם יהיה מושפע מעוצמתו ועיתויו של האירוע הטראומטי על ציר הזמן ההתפתחותי. נדון במודל ההתפתחותי הזה בזיקה לתפיסתו של ויניקוט את הסיטואציה הטיפולית, תוך התמקדות בהבנת המושג מרחב מעברי או פוטנציאלי, כמקום שבו מתקיימת ומתהווה טרנספורמציה נפשית בטיפול.

הקשבה לאזורי החרדה הראשונית

ויניקוט (1971) כתב: "הפסיכואנליטיקאי יכול לשתף פעולה במשך שנים עם הצורך של המטופל להיות פסיכונירוטי (בניגוד למשוגע) ... האנליזה מתנהלת כשורה וכולם מרוצים. החיסרון היחיד הוא שאין היא מסיימת לעולם... לאמיתו של דבר המטופל יודע שלא חל כל שינוי במצב היסודי (הפסיכוטית) ושהאנליטיקאי הוא הצליחו לשתף פעולה בהכשלת הטיפול... בתוכנו אנו מוטרדים כאשר השיגעון המצוי שם אינו זוכה לגילוי ולמפגש". לאור דבריו אלה של ויניקוט, ננסה להקשיב ולפגוש בחומרים קליניים ב'ייסורים הקדמוניים' וב'חרדה' שלא ניתן להעלותה על הדעת, מסמני ההתמוטטות המוקדמת שארעה אך לא נחווה משום שהנפש לא יכולה הייתה לשאתה. בהקשר זה נחשוב על חולי נפשי כמאמץ הגנתי שהוקם למול אימת ההתמוטטות והשיגעון, כפי שמשתקף במצבים אוטיסטיים, פסיכויים, פסיכוסומטיים ואחרים, המופיעים בארגוני אישיות ברמות התפתחות שונות. נדון בתורת הטיפול הרדיקלית שפיתח ויניקוט מתוך המפגש עם אזורי ההתמוטטות הקדומה, השמה במרכז את הרגרסיה לתלות ומושגת על הספקה סביבתית מותאמת והחזקה סביבתית-אימהית ראשונית, שרק בתוכה יתאפשרו תהליכי הפשרה והחיאה של אזורי נפש מאובנים.

נוכחות משיבה נפש

ויניקוט (1960) כותב: "הפירוש הנכון הוא טראומה, שהמטופל חייב לדחות משום שאין זה הפירוש שלו", ובמקום אחר (1967): "הפסיכותרפיה... בעיקרה היא ההשבה ארוכת הטווח שאנו משיבים למטופל את מה שהוא מביא... ולהאמין שאם אעשה אתה מספיק טוב, ימצא המטופל את העצמי שלו, ויהיה מסוגל להתקיים ולהרגיש ממש...". השבה עמוקה כזו מתאפשרת דרך עמדה נפשית ייחודית אליה מתמסר המטפל. בחלק זה של היום ננסה לחקור ו'להחיות' בינינו עמדה זו, באמצעות עיון בכתביהם של אנליטיקאים בני-זמננו שהושפעו מויניקוט: בולאס, אוג'ן ואייגן. נתמקד בנושאים: שפה חיה מחוללת חוויה לעומת שפה מתה וממיתה, נוכחות מעברית, נוכחות שאיננה חודרנית, נכונותו של המטפל למפגש עם השיגעון והשנאה שבתוכו כחיונית לטרנספורמציה נפשית, ועוד.

הגישה ההתייחסותית: מקורות, עקרונות היסוד ואימפליקציות תיאורטיות וקליניות

ההרצאה הראשונה תתחיל בהצגה קצרה של ארבעה מודלים שבתוכם התפתחה הפסיכואנליזה: מודל הדחף (פרויד וקליין), מודל מבנה החוויה (ויניקוט/קוהוט), מודל יצירת המשמעות (ביון, אוגדן), מודל התנועה הנפשית (העמדות ההתייחסותיות). נראה כיצד כול מודל נובע מקודמו, ומתוך כך נגיע לעמדות ההתייחסותיות ולעקרונות היסוד שלהן, כמו: העצמי מתהווה תמיד מתוך מגע יוצר-הדדית עם זולתו, ומתוך דיאלקטיקה בין עצמיים מרובים לעצמי המשכי/יחיד; משמעות נוצרת בתנועה שבין המרחב התוך-אישי למרחב הבין-אישי, ותוך שבין שלושה ממדים של קיום: סובייקטיבי, אינטרסובייקטיבי, אובייקטיבי; ועוד.

"לחלום את עצמך לתוך הקיום" - השלישי האנליטי ועבודת ה- reverie: עמדתו האינטרסובייקטיבית של תומס אוגדן

ההרצאה זו תעסוק במשנתו של תומס אוגדן, בהנחות היסוד העומדות בבסיס שיטתו של אוגדן ובמושגי מפתח בחשיבתו, כמו השלישי האנליטי, סיוטים וביעותי לילה, וה- reverie כדרך המלך אל הלא-מודע של המטופל.

טראומה, דיסוציאציה ואינטרסובייקטיביות: תפישתו של פיליפ ברומברג

ההרצאה השלישית תעסוק במשנתו של ברומברג, ובאופן שבו העמדה ההתייחסותית מתמודדת עם טראומה ודיסוציאציה. נעסוק במושגים: מצבי עצמי, טראומה ודיסוציאציה, באופן שבו נוצרת חזרה כפייתית בתוך הנפש, ובאופן שבו מציע ברומברג להתמודד עם הצורך להחזיר חלקים דיסוציאטיביים, אלה העומדים בשורש החזרה הכפייתית.

היינץ קוהוט בחייו ובהגותו הוביל מהפכה מתוך 'העולם הישן' האירופאי והפסיכואנליטי שהיווה כר ערכים מכונן עבורו, 'לעולם החדש' העולם שלאחר מלחמת העולם. התאוריה שפיתח החליפה ערכי תובנה בערכי אמפתיה, והדגישה את חשיבותם של קשר והקשר על פני אוטונומיה ונפרדות. התיאוריה רואה את האדם כ'אדם הטרנזי' ולא כ'אדם האשם'.

"האנליזה הקלאסית גילתה את יגונו של הילד בתוככי המבוגר ופסיכולוגית העצמי גילתה את יגונו של המבוגר במעמקיו של הילד": ראיית האדם לפי פסיכולוגית העצמי

בהרצאה זו נתמקד באמפתיה, כנתיב היחיד והבלעדי אל הסובייקטיביות של האדם, היכול להתקיים ולהתפתח רק עם ובאמצעות זולת שיהווה מצע לקיומו. נתבונן במושג הליבה של הגישה 'העצמי' ובהתפתחותו במשך מעגל החיים: עצמי וירטואלי, עצמי גרעיני, עצמי מובנה (בעל שני קטבים של נראות והאדרה), והעצמיות הקוסמית (שבאה לידי ביטוי בהתמרות של יצירתיות, אמפתיה, חכמת חיים, הומור וקבלת הסופיות). נכיר את ההבנה של קוהוט לגבי מקורות הסבל של האדם.

"אתה זקוק לאנשים אחרים כדי להיות עצמך": טיפול לפי פסיכולוגית העצמי

מתוך ליבת התיאוריה, המושג 'זולתעצמי' שמניח שהתקיימותו הנפשית של האדם היא לעולם בזיקה אל אחר, נעבור לעמדות הטיפוליות העיקריות של הגישה: העברות זולתעצמי, אשר נפרשות במהלכו של המהלך הטיפולי, המספרות את מקורות הפרעה והמבטאות את חתירת העצמי לשקם את שבריו. היחידה הטיפולית הבסיסית - הבנה והסבר - שבאמצעותה מתאפשרת התנועה של מקומות חסומים והרחבה של אזורי הנפש הנחווים.

"מערכת הערכים שלי הינה לתמוך בחיים הפסיכולוגיים האנושיים בצורתם המלאה ביותר": ממשיכיו של קוהוט

בהרצאה זו נתמקד בארבע עמדות תיאורטיות של ממשיכי דרכו של קוהוט, אשר ממחישות את אופן ההתייבבות הטיפולית של פסיכולוגית העצמי העכשווית בארץ ובעולם: (א) עמדת פירוש של אמון - דונה אורנג; (ב) פסיכולוגית זולתעצמי - רענן קולקה; (ג) היענות אופטימאלית - האורד באקאל; ו- (ד) הדגשת הקצה המוביל - מריאן טולפין.

השפה ומה שמחוצה לה בהוראתו של לאקאן

לאקאן, כשהציע את ה'חזרה לפרויד', עשה זאת כדי לחדש את התגלית הפרוידיאנית בנוגע למרכזיות של הסדר הסמלי בלא-מודע ובקליניקה. הסדר הסמלי קשור למקום של השפה והדיבור בחיים הנפשיים. העובדה שהאדם טבול בשפה מרגע לידתו היא בעלת השלכות מכרעות על ההווה. בהרצאה זו נבחר מדוע לאקאן טוען שהשפה היא השדה שבתוכו מכונן הסובייקט, מדוע הוא קובע שהלא מודע הוא השיח של האחר, וכן מה המשמעות של משפטו הידוע: 'הלא מודע מובנה כשפה'.

הסמלי, הדמינוי והממשי בהעברה ובהכוננת הריפוי

סמלי, דמינוי וממשי הם מושגים יסודיים באוריינטציה הלאקאניאנית, המאפשרים להבחין בין תופעות שהן מסדר שונה בחיים הנפשיים, בקליניקה ובהעברה. בהרצאה זו נראה כיצד מושגים אלה משמשים כדי להבחין בין תופעות שונות בקשר הטיפולי, בהתמקמות המטפל בשיח הטיפולי ובהכוננת הריפוי.

הסימפטום והמבנים הקליניים בגישה הלאקאניאנית

הסימפטום מעיד על תשובה של הסובייקט לאפקטים של המפגש בין השפה והגוף, והוא מהווה מצפן בהכוונת הריפוי בגישה הלאקאניאנית. בהרצאה זו נדבר על הסימפטום וכן על ההבדלים בין נירוחה ופסיכזה בתקופות השונות בהוראתו של לאקאן. נתייחס ל'פסיכזה המצויה' כמושג שימושי שהוצע על-ידי ז'אק-אלאן מילר כדי לחקור תופעות בקליניקה בת זמננו.